

Lietvārdu lokatīva formu desemantizēšanās lietišķajos rakstos

Desemantization of locative case forms in business writing

Inta Urbanoviča

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte
Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050
E-pasts: inta.urbanovica@lu.lv

Viena no lietišķā stila tipiskām pazīmēm ir šabloniskums – bez oriģinalitātes izmantotu paraugu regulāra atkārtošana, kas lietišķajā tekstā atvieglo komunikāciju un nodrošina vajadzīgo precizitāti. Tomēr šablonu lietošana ir saistīta ar nozīmes nivelēšanos, jo automatizētās valodas vienības semantika netiek aktualizēta katrā lietošanas reizē.

Lietišķajos tekstos aizvien biežāk tiek izmantotas šabloniskas lietvārdu lokatīva formas, kas dažkārt ir interferences rezultāts. Lai varētu izvērtēt lietvārdu lokatīva formu šabloniskā lietojuma saistību ar gramatizēšanās un leksikalizēšanās procesu, rakstā aplūkota šo formu semantika un substitūcijas iespējas. Pēc piemēru analīzes var secināt, ka šabloniski lietotas lietvārdu lokatīva formas kontekstā pilda dažādu palīgvārdu funkcijas un, iespējams, mūsdienu tekstos tiek lietotas kā funkcionālā stila marķētājelementi.

Atslēgvārdi: interference, lietišķās valodas paveids, lietišķais stils, šabloniskums, šablons, pleonasms, desemantizēšanās.

Mūsdienu sabiedrība nav iedomājama bez lietišķās vides, kurā īstenojas ļoti dažādas sociālo attiecību izpausmes formas – attiecības starp valstīm, attiecības starp valsti un indivīdu, attiecības starp noteiktām indivīdu grupām, attiecības starp indivīdiem. Lai īstenotu sekmīgu šīs jomas funkcionēšanu, vajadzīgi noteikti priekšnoteikumi, kas nodrošinātu atbilstošu vārdisku īstenības atspoguļojumu; līdz ar to valodā noformējas noteikts vārdu, formu un konstrukciju saistījums un izkārtējums, kas ar savu specifiku ir raksturīgs tieši šai darbības jomai (Kvašīte 1996, 1). Lingvistikā, aprakstot valodas funkcionālo aspektu, tiek aplūkots īpašs valodas paveids, kas tiek izmantots saimnieciskajā un sabiedriski politiskajā sabiedrības darbības jomā, – *lietišķās valodas paveids*. Šis paveids ir attiecināms uz jurisprudenci, uzņēmējdarbību, diplomātisko un administratīvo vidi un citiem oficiālu attiecību veidiem (Романова, Филиппов 2006, 106). Lai varētu analizēt šim paveidam raksturīgos verbālos izteiksmes līdzekļus, literārajā valodā tiek šķirts īpašs funkcionālais valodas stils, kas tiek saukts dažādi, piemēram, *oficiālais stils*, *darījumu stils*, *lietišķo rakstu valodas stils*, *administratīvais stils*, *kancelejas stils* u. c. (plašāk par to sk. Kvašytē, Župerka 2006, 70–74). *Valodniecības*

pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā tiek piedāvāti divi ekvivalenti termini *lietišķo rakstu stils*, *lietišķais stils* (VPSV 2007, 216). Nerisinot problēmu par stila nosaukumu, turpmāk tekstā lietots termins *lietišķais stils*.

Viena no tipiskām pazīmēm, kas ir raksturīga lietišķajam stilam, ir standartizēta, maksimāli unificēta izteiksme (VPSV 2007, 216). Lietišķajos tekstos regulāri atkārtojas bez radošas pieejas veidoti šabloni – vārdi, vārdu savienojumi, teikumi, teksta daļas. Latviešu valodniecībā šīs pazīmes nosaukšanai ir lietots termins *standartizācija* (sk., piemēram, Freimane 1993, 325; Rozenbergs 1995, 86–87; Ščucka 2009, 116–117), citu tautu valodniecībā ir sastopami tādi termini kā, piem., *šabloniskums* (Župerka 2001, 85); *klišējas* (Скребнев 2003, 183); *stereotipiskums* (Крылова 2006, 148), *šampi* (Романова, Филиппов 2006, 107). Ņemot vērā, ka latviešu valodniecībā terminam *standartizācija* ir stabilizējusies cita nozīme (sk. VPSV 2007, 371–372), šajā pētījumā izmantots termins *šabloniskums* – bez oriģinalitātes izmantotu paraugu regulāra atkārtošana.

Valodas līdzekļu šabloniskums lietišķajos rakstos ir ne tikai pieļaujams, bet arī nepieciešams, jo tas atvieglo komunikāciju un nodrošina vajadzīgo precizitāti (Rozenbergs 1995, 87). Ar laiku biežāk lietotie šabloni var kļūt par standartizētu normu noteiktā lietišķās tekstveides žanrā. Tie tiek veidoti pēc kādas shēmas un ir anonīmi, bezpersoniski (Freimane 1993, 325). Shematisks un bezpersonisks izteiksmes veids ir izdevīgs visiem saziņas dalībniekiem: gan tiem, kas pārstāv teksta autora pozīciju, gan tiem, kas ir teksta uztvērēji. Teksta autoram šablonu izmantošana ir noderīga vairāku iemeslu dēļ:

- 1) šabloni markē teksta stilistisko piederību, proti, lietojot standartizētus lietišķās tekstveides izteiksmes līdzekļus, autors rada priekšstatu, ka teksts atbilst lietišķā stila prasībām;
- 2) šabloniska izteiksme palīdz vizuāli un shematiski sakārtot tekstu, padarot to līdzīgu citiem iepriekš tapušiem un lasītājam pazīstamiem tekstiem;
- 3) rakstītājam nav jāpiepūlas, meklējot precīzāko un skaidrāko izteiksmes veidu, jo šablonā tas jau ir iestrādāts un lietojumā nostiprināts;
- 4) samazinās atbildība par tekstu, jo šablonus ir izveidojis kāds cits, tie ir anonīmi;
- 5) lietojot šablonus, samazinās teksta interpretācijas iespēja, proti, lielāks skaits teksta uztvērēju to sapratīs vienādi.

Arī teksta uztvērējam šablonu lietošana ir izdevīga:

- 1) šabloni palīdz orientēties tekstā, tādā veidā tie ekonomē laiku, kas ir jāvelta teksta uztverei un izpratnei;
- 2) tie palīdz vieglāk saprast tekstu, jo šabloni teksta uztvērējam ir zināmi un tie nav atkārtoti jāatsifrē.

Lietišķajā tekstveidē šablons ir noteikts kods – pieņemta zīmju sistēma, kas palīdz ātrāk uztvert noteiktu informācijas kopumu.

Tomēr šablonu lietošana ietver arī kādu tendenci, kas ietekmē visu valodas attīstību kopumā. Izmantojot šabloniskus izteiksmes līdzekļus, valodas lietotājs koncentrējas uz valodas formālo izpausmi, proti, galvenais mērķis ir panākt, lai izteiksmes līdzekļi atbilstu noteiktam šablonam, noteiktām formālām pazīmēm, un tāpēc to semantika kļūst sekundāra. Izmantojot šablonu, valodas lietotājs vairs

nedomā par tā nozīmi. Šabloniskās valodas vienības semantika ir automatizēta lietotāja apziņā, un tā netiek aktualizēta katrā lietošanas reizē. Šī iemesla dēļ šablons, īpaši lietišķajā vidē, var būt pakļauti semantiskās nivelēšanās procesam. Sākotnēji šablons tiek radīts noteiktam kontekstam, noteiktai saziņas situācijai, tomēr laika gaitā tā lietojums paplašinās – šablonu izmanto arī citos līdzīgos kontekstos, un proporcionāli lietojuma biežumam mainās šablona semantiskā ietilpība. Ja sākotnēji vārdam vai frāzei ir specifiska nozīme, tad, paplašinoties lietojumam, šī nozīme izplūst vai pat zūd. Šabloniska lietojuma dēļ semantiski pilnvērtīga vārdforma vai frāze var pat zaudēt savu denotatīvo funkciju un kļūt par formālu teksta stilistisko marķētāju. Šādā gadījumā var vērot valodas vienību desemantizēšanos – valodas vienības sākotnējās nozīmes pilnīgu vai daļēju zudumu (VPSV 2007, 85). Ilze Lokmane norāda, ka desemantizēšanās procesā nozīme kļūst vispārīgāka, abstraktāka, jo valodas vienības (visbiežāk vārda) nozīmē ietvertos semantisko elementu skaits samazinās, bet palielinās to reāliju skaits, uz kurām valodas vienību var attiecināt (Lokmane 2012, 13).

Pētot latviešu valodas lietišķos tekstus, var konstatēt, ka šāds desemantizēšanās process ir vērojams šabloniski lietotās lietvārdu lokatīva formās, kuras diezgan bieži atkārtojas, piemēram, *apjomā*, *apmērā*, *attiecībā*, *būtībā*, *gadījumā*, *ietvarā*, *nolūkā*, *pamatā*, *principā*, *rezultātā*, *sakarā*, *sakarībā*, *saskaņā* u. c.:

- (1) *Nolūkā* atvieglot Jums un visiem pārējiem dzīvokļu īpašniekiem šī jautājuma kārtošānu, RP SIA „...” ir gatava (...) dzīvokļu īpašnieku vārdā noslēgt zemes nomas līgumu ar zemes gabala īpašnieku¹. (Paziņojums)
- (2) Izmēģinājumu *rezultātā* iegūtie dati ir Universitātes īpašums. (Noteikumi)
- (3) Šajā *sakarā* esam spiesti atgādināt, ka *saskaņā* ar līguma Nr. 1-2006/S-AP punktu 6.8. mums ir tiesības pieprasīt līgumsodu 1% *apmērā* .. (Pretenzija)
- (4) *Gadījumā*, ja iestādei pamatoti nav iespējams ņemt vērā personas vēlmes par atvaļinājuma laiku, iestāde var noraidīt personas lūgumu par atvaļinājumu šajā laikā, to attiecīgi lēmumā pamatojot. (Atbildes vēstule)

Daudzas šādas konstrukcijas ar lokatīvu lietišķajos tekstos ir pamatotas un nepieciešamas, tomēr reizēm tie izrādās skaužami šablons, kuru vietā latviešu valodā lietojama cita izteiksme (Skujiņa 2003, 49). Latviešu valodā lokatīvs ir locījums, kas ietver dažādas adverbialas nozīmes – vietas un laika nozīmi, veida, nolūka un cēloņa nozīmi (Paegle 2003, 44), un par nevēlamu šabloniskumu var runāt tajos gadījumos, ja lietvārda lokatīva forma neizsaka lokatīvam raksturīgo nozīmi vai arī kontekstā šī vārda semantiku kompensē citi izteiksmes līdzekļi. Ilustrācijai var salīdzināt divus teikumus, kuros lietota lietvārda lokatīva forma *gadījumā*:

- (5) .. *pēc iepazīšanās ar lēmuma tekstu tiks izlemts, kā rīkoties šajā konkrētajā gadījumā, gan līdzīgās situācijās*. (K)
- (6) .. *tiesa atzīst, ka tajos noteikti un nepārprotami ir pielīgta tiesība prasītājai vienpusēji atkāpties no līguma, gadījumā ja parādnieks pieļauj līgumā paredzēto maksājuma kavējumu*. (Spriedums)

¹ Te un turpmāk lietišķo tekstu piemēri nav rediģēti, saglabājot oriģinālo izteiksmi.

Piemērā (5) lietvārda forma *gadījumā* ir pilntiesīgs teikuma loceklis, kas izsaka adverbiālu nozīmi, savukārt piemērā (6) lietvārda lokatīva formu kompensē saiklis *ja*, un tā ir uzskatāma par pleonasmu, proti, vārdformu, kas no semantiskā viedokļa ir lieka. Šāda lokatīva forma ir šablons, kas tiek lietots vienveidīgai izteiksmei lietišķajos tekstos. No latviešu valodas kultūras viedokļa šādi pleonasmī tiek uzlūkoti par nevēlamu parādību, jo „semantisko elementu koordinācijas trūkums un pārdaudzums piesārņo valodu, ir nevēlams un labā stilā novēršams” (Freimane 1993, 336).

Latviešu valodas lietišķajos tekstos šabloniska lokatīva formu lietošana bieži ir interferences rezultāts, jo liela daļa lietišķo tekstu ir tulkoti vai veidoti pēc citu valodu parauga (mūsdienās izplatītākās avotvalodas ir krievu valoda vai angļu valoda). Inta Freimane norāda, ka latviešu valodā ne vienmēr avotvalodas patstāvīgo vārdšķiru vārdformas tiek lietotas kā pilnnozīmīgas leksiskas vienības; bieži tās desementizējas un, kalkus labojot, tiek aizstātas ar mērķvalodas palīgvārdiem (Freimane 1993, 392). Tā, piemēram, lietišķajos tekstos izplatītais vārdu savienojums *saskaņā ar (ko)* atbilst angļu valodas konstrukcijai *in accordance with* (TATR 2006, 122), lietvārda lokatīva forma *gadījumā* atbilst krievu valodas prepozicionālai formai *в случае* (KLV 2006, 664), *rezultātā – в результате* (KLV 2006, 540), *attiecībā par (ko) – в связи с* (KLV 2006, 605) u. tml. Šādus gadījumus, kad no avotvalodas mērķvalodā tiek pārcelta noteikta vārda gramatiskā forma, U. Weinreichs (*Uriel Weinreich*) dēvē par gramatisko interferenci (Weinreich 1964, 30). Savukārt Bernds Heine (*Bernd Heine*) un Tanja Kuteva (*Tania Kuteva*) norāda, ka t. s. gramatiskā interference ir saistāma ar gramatizēšanās procesu (Heine, Kuteva 2005, 2), proti, tas ir veids, kā valodas vienībai samazinās leksiskā semantika.

Lai varētu izvērtēt lietvārdu lokatīva formu šabloniskā lietojuma saistību ar gramatizēšanās un leksikalizēšanās procesu, ir jāaplūko šo formu funkcijas un semantiskās kompensācijas iespējas lietišķajā tekstveidē. Sīkākai analīzei izvēlēta šabloniska lietvārda lokatīva forma *attiecībā*, kas ir diezgan izplatīta lietišķajā vidē un parasti sastopama saistījumā ar prievārdiem *par*, *pret*, *uz* (*attiecībā par (ko)*, *attiecībā pret (ko)*, *attiecībā uz (ko)*):

- (7) *Attiecībā par* Iesniegumā uzdoto trešo jautājumu, Komisija paskaidro, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta desmito daļu, Komisijai pārvalde jāorganizē pēc iespējas efektīvi. (Atbildes vēstule)
- (8) Līgums stājas spēkā pēc tam, kad to parakstījuši abi laulātie, bet **attiecībā pret** trešajām personām tas ir spēkā pēc ierakstu izdarīšanas Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra laulāto mantisko attiecību reģistrā. (Laulības līgums)
- (9) Neskaidrību gadījumā pārdevējam ir tiesības un pienākums pieprasīt pircējam paskaidrojumu **attiecībā uz** konkrēto darbinieku atlaižu tiesību izmantošanas gadījumu. (Atlaižu kartes lietošanas noteikumi)

Līdztekus lietvārda lokatīva formām šādā saistījumā dažkārt ir sastopams arī verbs *attiekties*:

- (10) Darbiniekam ir pienākums rūpēties par to, lai šajā punktā minētā informācija, kas **attiecas uz** viņa darba veikšanu, nebūtu tieši vai netieši pieejama trešajām personām. (Darba līgums)

Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā (pieejama tiešsaistē www.tezaurs.lv) ir fiksēts, ka latviešu valodā vārds *attiecība* biežāk tiek lietots daudzskaitlī (sk. 1. un 2. nozīmi), savukārt vienskaitlī tas ir sastopams galvenokārt lokatīva formā (sk. 3. nozīmi):

attiecība *s. lietv. 1. dsk.* Savstarpēji sakari, saistība, mijiedarbība (piem., starp cilvēku grupām, valstīm). *Sabiedrisko attiecību speciālists. Diplomātiskās attiecības. Ražošanas attiecības* – cilvēku attiecības materiālo labumu ražošanas, sadales, maiņas procesā. // Pastāvīgi personiski sakari (starp cilvēkiem), savstarpēja izturēšanās. *Draudzīgas, biedriskas attiecības. Būt labās attiecībās. Asas attiecības. Romantiskas attiecības. Pārtraukt attiecības ar savu draudzeni. Domāt par nopietnām attiecībām. 2. dsk.* Savstarpējais sakars, saistība (starp parādībām, priekšmetiem, pazīmēm). *Valodas un domāšanas attiecības. Preču un tirgus attiecības.* // Kvantitatīvais samērs; divu lielumu dalījums. *Kabačos kālija un nātrija attiecības ir 7:1. Vitamīnu vēlamās attiecības uzturā. 3. lok.* Salīdzinājumā (ar ko). *Laivas ātrums attiecībā pret straumi un attiecībā pret krastu. Attiecībā (uz ko)* – lieto, lai norādītu uz to, uz ko darbība vērsta.

(MLVV)

3. nozīmes skaidrojumā ir iekļauts vārdformas *attiecībā* saistījums ar prievārdiem *pret* un *uz*. Konstrukcija *attiecībā pret (ko)* ir literāra latviešu valodā, un tā nav pārāk izplatīta lietišķajos tekstos. Savukārt konstrukcija *attiecībā uz (ko)* ir ļoti izplatīta šabloniska frāze:

- (11) *Ievērojot to, ka pakalpojumus, kas saistīti ar sašķidrinātās naftas gāzes piegādi, valsts neregulē, spēkā esošie tiesību akti vairs neparedz Komisijas kompetenci izvērtēt komersantu darbību sašķidrinātās naftas gāzes apgādē, kā arī pieņemt saistošus lēmumus un izdot administratīvos aktus attiecībā uz šādu komersantu darbību.* (Atbildes vēstule)
- (12) *MK nosaka kārtību attiecībā uz valsts atbalsta administrēšanu ..* (Noteikumi)
Šādā saistījumā vārdformas *attiecībā* lietojums ir izplatīts arī lietišķā stila frāzēs, kas fiksētas Līdzsvarotajā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā, piemēram:
- (13) *Ministru kabinets nosaka prasības attiecībā uz vides monitoringu un tā veikšanas kārtību.* (K)
- (14) *Ja privātpersona nav devusi norādījumus attiecībā uz atbildes nosūtīšanu, iestāde atbildi uz iesniegumu nosūta uz iesniedzēja norādīto adresi.* (K)
- (15) *Uz pārstāvju sapulci attiecināmi šā likuma noteikumi attiecībā uz biedru sapulci, ja likumā nav noteikts citādi.* (K)
- (16) *Patentu valde pieteikuma izskatīšanu turpina tikai attiecībā uz tiem dizainparaugiem, kuri nepārsniedz kompleksam pieteikumam noteiktos ietvarus ..* (K)

Minētajos piemēros vērojams, ka lietvārda lokatīva forma saistījumā ar prievārdu *uz* pēc nozīmes izsaka prievārda *par* semantiku. Dažos piemēros vārdu saistījumu *attiecībā uz* var aizstāt ar prievārdu *par*, bet dažos piemēros –

precīzāk būtu veidot palīgteikumu. Tātad var uzskatīt, ka vārdforma *attiecībā* šādos gadījumos ir lieka, jo tā nefunkcionē kā pilntiesīga leksiska vienība, bet ir palīgvārda ekvivalents:

attiecībā uz = ‘par’

- (11a) *Ievērojot to, ka pakalpojumus, kas saistīti ar sašķidrinātās naftas gāzes piegādi, valsts neregulē, spēkā esošie tiesību akti vairs neparedz Komisijas kompetenci izvērtēt komersantu darbību sašķidrinātās naftas gāzes apgādē, kā arī pieņemt saistošus lēmumus un izdot administratīvos aktus **par** šādu komersantu darbību // .. izdot administratīvos aktus, kas regulē šādu komersantu darbību.*
- (12a) *MK nosaka kārtību **par** valsts atbalsta administrēšanu ..*
- (13a) *Ministru kabinets nosaka prasības **par** vides monitoringu un tā veikšanas kārtību.*
- (14a) *Ja privātpersona nav devusi norādījumus **par** atbildes nosūtīšanu, iestāde atbildi uz iesniegumu nosūta uz iesniedzēja norādīto adresi.*
- (15a) *Uz pārstāvju sapulci attiecināmi šā likuma noteikumi **par** biedru sapulci, ja likumā nav noteikts citādi.*
- (16a) *Patentu valde pieteikuma izskatīšanu turpina tikai **par** tiem dizainparaugiem, kuri nepārsniedz kompleksam pieteikumam noteiktos ietvarus ..*

Pēc piemēru analīzes un lietvārda lokatīva formas substitūcijas iespējām var secināt, ka no nozīmes viedokļa šī vārdforma ir desemantizējusies un funkcionē tikai kā šablons.

Lietiskajos tekstos ir sastopamas arī šabloniskas konstrukcijas, kurās lietvārda lokatīva forma *attiecībā* ir saistījumā ar prievārdu *par* (ko):

- (17) *.. dienestā tiek iesniegta informācija **attiecībā par** fiziskajām personām, kas neievēro prasības .. (Darba līgums)*
- (7) ***Attiecībā par** Iesniegumā uzdoto trešo jautājumu, Komisija paskaidro, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta desmito daļu, Komisijai pārvalde jāorganizē pēc iespējas efektīvi. (Atbildes vēstule)*
- (18) *.. atbilstoši likumdošanai ievērot konfidencialitātes principu **attiecībā par** Pacienta veselības stāvokli. (Līgums)*

Šajos minētajos piemēros var likvidēt lietvārda lokatīva formu, atstājot tikai prievārdu *par*, un šī iemesla dēļ lietvārda lokatīva forma uzskatāma par semantiski nekompensējamu pleonasmu:

attiecībā par = ‘par’

- (17a) *.. dienestā tiek iesniegta informācija **par** fiziskajām personām, kas neievēro prasības ..*
- (7a) ***Par** Iesniegumā uzdoto trešo jautājumu, Komisija paskaidro, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta desmito daļu, Komisijai pārvalde jāorganizē pēc iespējas efektīvi.*

(18a) .. *atbilstoši likumdošanai ievērot konfidencialitātes principu par Pacienta veselības stāvokli.*

No normatīvā viedokļa šādas konstrukcijas tiek uzskatītas par nevēlamām (sk., piemēram, Krūmiņa, Skujiņa 2002, 108; Kušķis, Paegle 2003, 36; Skujiņa 2003, 101).

Kopumā var secināt – analizētie piemēri liecina, ka lietvārda lokatīva forma *attiecībā* lietišķajos tekstos tiek lietota šabloniski, lai izteiktu prievārda *par* semantiku, proti, pilnnozīmes vārda morfoloģiskā forma izsaka palīgvārda semantiku.

Līdzīga substitūcija ir vērojama arī citos līdzīgos gadījumos, proti, šabloniska lietvārda lokatīva forma kontekstā atbilst palīgvārda semantikai. Piemēram, kā jau iepriekš tika norādīts, lietvārda lokatīva formu *gadījumā* kompensē nosacījuma saiklis *ja*:

gadījumā = ‘ja’

- (19) ***Gadījumā, ja** izpildītāja saistību izpildi kavē Pasūtītājs vai kāda trešā persona, Darbu izpildes termiņš tiek pagarināts ..* (Līgums)
- (20) ***Gadījumā, ja** Pircējs pieļauj uzņemto saistību izpildes nokavējumu, tad Pārdevējam ir tiesības no Pircēja samaksātiem maksājumiem, pirmkārt, dzēst līgumsodu un otrkārt maksājuma mērķi.* (Līgums)
- (21) ***Jautājumu gadījumā** Jūs varat konsultēties SIA „...” nomas nodaļā ..* (Paziņojums)
- (22) *Uz padomes sēdi iesniedzamo dokumentu projektiem nepieciešamības **gadījumā** papildu uzrakstam „PROJEKTS” norāda pielikuma kārtas numuru.* (Noteikumi)

Teikumu semantika nemainās, ja šabloniskās lietvārda lokatīva formas vietā tiek lietots saiklis *ja*:

- (19a) ***Ja** izpildītāja saistību izpildi kavē Pasūtītājs vai kāda trešā persona, Darbu izpildes termiņš tiek pagarināts ..*
- (20a) ***Ja** Pircējs pieļauj uzņemto saistību izpildes nokavējumu, tad Pārdevējam ir tiesības no Pircēja samaksātiem maksājumiem, pirmkārt, dzēst līgumsodu un otrkārt maksājuma mērķi.*
- (21a) ***Ja** rodas jautājumi, Jūs varat konsultēties SIA „...” nomas nodaļā ..*
- (22a) ***Ja** nepieciešams, uz padomes sēdi iesniedzamo dokumentu projektiem papildu uzrakstam „PROJEKTS” norāda pielikuma kārtas numuru.*

Vēl viens piemērs – lietvārda lokatīva formu *nolūkā* var aizstāt ar saikli *lai*:

nolūkā = ‘lai’

- (1) ***Nolūkā** atvieglot Jums un visiem pārējiem dzīvokļu īpašniekiem šī jautājuma kārtošānu, RP SIA „...” ir gatava (..) dzīvokļu īpašnieku vārdā noslēgt zemes nomas līgumu ar zemes gabala īpašnieku.* (Paziņojums)

Labotajā konstrukcijā tiek izmantots palīgteikums, ko ievada saiklis *lai*:

- (1a) *Lai atvieglotu Jums un visiem pārējiem dzīvokļu īpašniekiem šī jautājuma kārtošanu, RP SIA „...” ir gatava (...) dzīvokļu īpašnieku vārdā noslēgt zemes nomas līgumu ar zemes gabala īpašnieku.*

No valodas kultūras viedokļa latviešu literārajā valodā par nevēlamu tiek uzskatīta kalkota substantīva lokatīva forma *rezultātā*, kas lietota prepozīcijas *dēļ* nozīmē (Freimane 1993, 393):

rezultātā = ‘dēļ’

- (23) *Ja vienas puses prettiesiskas darbības rezultātā otra puse ir cietusi materiālus zaudējumus, vainīgā puse apņemas atlīdzināt visus zaudējumus ..* (Līgums)

Labotajā teikumā lietvārda lokatīva forma ir likvidēta, un nepieciešamo semantiku izsaka prievārds *dēļ*:

- (23a) *Ja vienas puses prettiesiskas darbības dēļ otra puse ir cietusi materiālus zaudējumus, vainīgā puse apņemas atlīdzināt visus zaudējumus ..*

Pēc šablonisko lokatīva formu lietojuma un substitūcijas iespējām var konstatēt, ka visos analizētajos piemēros patstāvīga vārda viena morfoloģiskā forma noteiktā šabloniskā lietojumā iegūst palīgvārda semantiku:

**patstāvīga vārda morfoloģiskās
formas semantika**

=

palīgvārda semantika

Patstāvīga vārda morfoloģiskā forma kontekstā zaudē nominatīvo funkciju un iegūst vispārinātu, abstraktu nozīmi, kas izsaka gramatiskās attieksmes starp vārdiem. Kopumā šādu pārvirzi var attiecināt uz gramatizēšanās procesu, jo tā pēc vairākām pazīmēm atbilst gramatizēšanās teorijā aprakstītajiem gramatizēšanās kritērijiem. Pirmkārt, šādām šabloniskām lietvārdu lokatīvu formām ir raksturīga nozīmes maiņa – konkrētas leksiskās nozīmes vietā tās iegūst abstraktu nozīmi. Šāda nozīmes izbalēšana jeb vispārināšana tiek uzskatīta par gramatizēšanās procesa sākumu (par to sk. Heine, Kuteva 2005, 15; Eckardt 2006, 22), kam seko desemantizācija un dekatēgorizācija. Otrkārt, šablonisku lietvārdu lokatīva formu lietojuma biežums ir viens no iemesliem, kas var radīt formas gramatizēšanos. Šo pazīmi gramatizēšanās aspektā ir aprakstījuši Pols Dž. Hoppers (*Paul J. Hopper*) un Elizabete K. Traugota (*Elizabeth C. Traugott*). Savā darbā par gramatizēšanos viņi norāda – jo biežāk forma tiek lietota tekstā, jo gramatiskāka tā ir (Hooper, Traugot 2003, 106). Treškārt, lokatīva formu desemantizēšanās ir vērojama šabloniskā kontekstā – tā attiecas nevis uz visiem lietvārdu lokatīva formu lietošanas gadījumiem, bet gan uz noteiktām konstrukcijām, kas regulāri atkārtojas lietišķajos tekstos. Arī gramatizēšanās īstenojas noteiktā kontekstā, tāpēc uz jauno nozīmi, kas rodas gramatizēšanās procesā, atstāj iespaidu kāda konteksta elementa nozīme (Lokmane 2012, 14). Ceturtkārt, lietvārdu lokatīva formu šabloniskums ir paredzams, jo kontekstā šīs formas tiek lietotas līdzīgās konstrukcijās un tām ir samērā vienveidīgs sintaktiskais novietojums teikumā.

Kā norāda Andrea Tailere (*Andrea Tyler*) un Vivjens Evanss (*Vivyan Evans*) pētījumā par angļu valodas prepozīcijām, valodā pastāv vārdu nozīmes, kas liecina par kognitīvo procesu, un pastāv nozīmes, kuru uzdevums ir marķēt kontekstuālo piederību un fona zināšanas (Tyler, Evans, 2007, 22). Iespējams, ka šabloniski lietotās lietvārdu lokatīva formas, kas no semantiskā viedokļa pilda palīgvārdu funkcijas, mūsdienu lietišķajos tekstos tiek lietotas, lai marķētu teksta stilistisko piederību, proti, norādītu, ka tas ir lietišķs teksts. Teksta veidotājs pakļaujas ilūzijai, ka šīs formas ir nepieciešamas, lai teksts atbilstu lietišķās tekstveides kanoniem, tomēr no semantiskā un arī no formālā viedokļa tās ir liekas.

Secinājumi

Šabloniskums ir tipiska lietišķā stila pazīme, kas atvieglo komunikāciju un nodrošina vajadzīgo precizitāti šajā jomā, tomēr valodas līdzekļu automatizācija var radīt semantisku nivelēšanos. Analizējot šabloniski lietotu lietvārdu lokatīva formu lietojumu, var secināt, ka tas atspoguļo nozīmīgu valodas sistēmas attīstības faktoru – valodas vienību semantiskās pārmaiņas. Šabloniski valodas līdzekļi liecina par desemantizēšanos, jo to trafaretais lietojums atbrīvo no vajadzības spriest par šo valodas līdzekļu komunikatīvo nepieciešamību.

Lietvārdu lokatīva formu desemantizēšanās ir saistāma ar gramatizēšanās procesu, jo

- 1) šīs formas kontekstā iegūst palīgvārda semantiku, proti, nozīme kļūst vispārīgāka;
- 2) šīs formas tiek bieži lietotas, un lietojuma biežums pastiprina gramatizēšanās iespēju;
- 3) formu lietojums ir kontekstuāli nosacīts, proti, šīs formas ir paredzamas, un tās ietekmē kontekstuālās apkaimes elementi.

Iespējams, ka šabloniski lietotās lietvārda lokatīva formas lietišķajos tekstos tiek izmantotas, lai marķētu teksta stilistisko piederību, proti, norādītu, ka tas ir lietišķs teksts, tomēr no semantiskā un arī no formālā viedokļa tās ir liekas.

Saīsinājumi

K	<i>Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss</i>
KLV	<i>Krievu-latviešu vārdnīca</i>
MLVV	<i>Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca</i>
TATR	<i>Tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmata</i>
VPSV	<i>Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca</i>

Avoti

1. Atbildes vēstules (Ministru kabinets, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija)
2. Laulības līgumi (Privātpersonas)
3. Līgumi (SIA „NS Leģions”, SIA „SORA”, SIA „Jūrmalas namsaimnieks”, SIA „Rīgas rajona slimnīca”)
4. Noteikumi (Rīgas Stradiņa universitāte, universālveikals „Stockmann”)

5. Paziņojumi (SIA „Pļavnieku nami”, SIA „Ravus”)
6. Spriedumi (Rīgas apgabaltiesa)

Literatūra

1. Eckardt, Regine. 2006. *Meaning Change in Gramatization*. Oxford: Oxford University Press.
2. Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
3. Heine, Bernd, Kuteva, Tania. 2005. *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Hooper, Paul J., Traugott, Elizabeth Closs. 2003. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. *Krievu-latviešu vārdnīca*. 2006. Sast. autoru kolektīvs. 2. sēj. Rīga: Avots.
6. Krūmiņa, Veronika, Skujiņa, Valentīna. 2002. *Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata*. Rīga: Valsts Kanceleja.
7. Крылова, Ольга А. 2006. *Лингвистическая стилистика*. Москва: Высшая школа.
8. Kušķis, Jānis, Paegle, Dzintra. 2003. *Kā latvietis runā ... Praktiski ieteikumi valodas kultūrā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
9. Kvašīte, Regīna. 1996. *Mūsdienu lietišķie teksti lingvistiskā skatījumā. Disertācijas kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
10. Kvašytė, Regina, Župerka Kazimieras. 2006. Lietuvių ir latvių funkcinių stilių terminai. *Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai. Lietuvių un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 65–80.
11. Lokmane, Ilze. 2012. Gramatizēšanās un desemantizēšanās attiecības. *Valoda: nozīme un forma 2. Gramatizēšanās un leksikalizēšanās latviešu valodas sistēmā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 10–16.
12. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* (pieejama tiešsaistē www.tezaurs.lv).
13. Paegle, Dzintra. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I. daļa. Rīga: Zinātne.
14. Романова, Наталья Н., Филиппов, Андрей В. 2006. *Стилистика и стили*. Москва: Флинта.
15. Rozenbergs, Jānis. 1995. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
16. Скребнев, Юрий М. 2003. *Основы стилистики английского языка*. Москва: Астрель, АСТ.
17. Skujiņa, Valentīna. 2003. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga: Zvaigzne ABC.
18. Ščucka, Anita. 2009. Standartizētu konstrukciju lietojums dažādos funkcionālajos stilos. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 116–124.
19. *Tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmata*. 2006. Rīga: TTC.
20. Tyler, Andrea, Evans, Vyvyan. 2007. *The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

21. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. 2007. Sast. Bušs, O., Joma, D., Kalnača, A., Lokmane, I., Markus, D., Pūtele, I., Skujiņa, V. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
22. Weinreich, Uriel. 1964. *Languages in Contact*. London, Paris: Mouton & Co.
23. Župerka, Kazimieras. 2001. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

Summary

Stereotypes (cliches and samples) are one of the typical business register features that are necessary for exact and explicit communication in business and low sphere, but they can be reason for desemantization of lexical units.

Noun forms of locative case (for example, *apjomā*, *apmērā*, *attiecībā*, *gadījumā*, *nolūkā*, *rezultātā*, *sakarā*, *sakarībā*, *saskaņā*) are frequently used in business register and they are stereotyped as the result of interference. The main conclusion of this article – these forms have lost their initial lexical and grammatical meaning and functioned as prepositions or conjunctions.